

Sosiaalipedagoginen gerontologia – yksi näkökulma sosiaalityökeskusteluun¹

Raija Väisänen

Sosiaalityön kiinnostus sosiaalipedagogiikkaan kytkeytyy esimerkiksi filosofisen ja antropologisen ajattelun, ihmisen elinikäisen kasvun, ylisukupolvisuuden sekä kasvatuksellisen, oikeudenmukaisen ja inhimillisen yhteiskunnan korostamiseen. Sosiaalipedagoginen gerontologia voi siis tarjota sosiaalityöhön uudenlaisia elementtejä ja ajattelutapoja.

Suurten ikäluokkien asteittainen siirtyminen kolmanteen ikäkauteen merkitsee haasteita esimerkiksi yhteiskunnan asenteelliselle ilmastolle. Suurten ikäluokkien hyvinvointi riippuu paljolti siitä, millainen kulttuurinen todellisuus ja ihmisarvo heidän kohdalleen rakentuvat ja miten ikääntymiseen yhteiskunnallisena ja sosiaalisena kysymyksenä suhtaudutaan. Toki hyvinvointi on riippuvainen myös ihmisten yksilöllisistä ominaisuuksista, esimerkiksi asenteesta elämään, terveydentilasta, sosiaalisista suhteista ja niin edelleen.

---

¹ Artikkelin perustuu Sosiaalipedagogiikan päivillä 2007 pidettyyn kommenttipuheenvuoroon, jonka pohjana oli Leena Kurjen esitelmä ”Kolmannen iän sosiaalipedagogiikka”. Kyseisen esitelmän sisältöjä käsittelevä artikkeli ilmestyi Sosiaalipedagogisen aikakauskirjan edellisessä numerossa, vuosikirjassa 2007, otsikolla Sosiaalipedagogiikkaa ikäihmisten parissa (Kurki 2007) [toim. huom.].

Kolmanteen ikäkauteen siirtyminen voi tuoda uudenlaisia yksilöllisiä, yhteisöllisiä ja yhteiskunnallisia merkityksiä ihmisen elämään. Työstä pois jääminen aiheuttaa muutoksia rooleihin ja asemaan sekä toimintakäytäntöihin ja osallistumiseen. Suvun ja perhe-elämän alueilla esimerkiksi isovanhemmuus ja siihen liittyvät rooliodotukset voivat merkitä uudenlaista näkökulmaa sukupolvi- ja ikäkäsityksiin. Myös kolmannesta ikäkaudesta neljänteen ikäkauteen siirtymisvaihe on osoittautunut tärkeäksi ajanjaksoksi, sillä tuolloin terveydelliset, toiminnalliset ja muut esteet lisäävät yleensä ratkaisevasti palvelujen tarvetta. Gerontologinen sosiaalityö on palvelujen turvaamisessa yhä haastavammassa tilanteessa.

Työhön liittyvällä arvostuksella ja asemalla sekä työhyvinvoinnila on merkitystä elämän merkityksellisenä kokemiseen sekä kolmanteen ikäkauteen siirtymisvaiheessa että myös sen jälkeen. Esimerkiksi arvostuksen ja aseman sekä toimeentulon heikkeneminen viimeisinä työssäolo vuosina voi olla nöyryyttävä kokemus pitkän työuran päätymistilanteessa (Karisto 2005, 49–52). Ikä ja kokemus voimavarana on viime vuosina nostettu (ks. esim. Airisto 2005) myös ajankohtaiselle yhteiskunnan kehitysvaiheelle tyypilliseksi markkinahenkiseksi kysymykseksi. Toisaalta on kuitenkin korostettu ikääntyneiden työntekijöiden kulttuurin siirtämistehtävää ja sosiaalisen turvallisuuden ylläpitäjän roolia taloudellisesti muuttuvissa tilanteissa.

Ihmisen on elämänkulun eri vaiheissa perusteltua kysyä olemistaan, arvojaan, motivaation lähteitään, tekemisiään ja voimavarojaan sekä arvostuksiaan ja päämääriään. Tehokkuusarvojen eli tuottavuuden ja markkinahenkisyyden painotukset yhteiskunnassa herättävät kysymyksiä siitä, missä määrin jää tilaa sosiaalipedagogisessa ajattelussa keskeisille väljemmille taustakonteksteille sekä humanimpaa, kulttuurista ja luovempaa ihmistä painottavalle toiminnalle.

Tässä artikkelissa analysoidaan kolmatta ikäkautta ihmisen elämänkulussa, kulttuurisen ja arvokkaan ihmisen oikeutusta, vaikuttamiseen pyrkimistä vapauttavan kasvatuksen turvin sekä mahdollisimman itsenäistä elämää palvelujen kannalta.

Kolmas ikäkausi ihmisen elämänkulussa

Kolmanteen ikäkauteen kuuluvien ihmisten ryhmä on varsin heterogeeninen ja näin ollen myös kolmannen iän käsitettä leimaa moni-ilmeisyys. Kolmannen ikäkauden alkamisen keskeisenä määrittelykriteerinä on ollut siirtyminen elämänvaiheeseen, jossa varsinainen työelämä on takana ja työn jälkeinen uusi elämänvaihe on alkanut (ks. Karisto 2005). On tärkeää huomioida työhyvinvoinnin merkitys, koska sitä kautta voidaan vaikuttaa asennemuutokseen ja työssä viihtymiseen ikääntyneenä myönteisesti. Eläkkeelle jäämisen ikä vaihtelee erilaisista eläkepoliittisista ratkaisuista johtuen suuresti, joten ikäperspektiivistä katsottaessa kolmanteen ikään siirtymisen vaihe on nykyisin varsin häilyvä.

Iän mukainen lähestymistapa merkitsee omanlaistaan tulkintaa kolmannen ikäkauden määrittelyyn. Jos asiaa tulkitaan Kuopion yliopiston sosiaalityön ja sosiaalipedagogiikan laitoksen turvallisuus- ja turvattomuustutkimuksen (Niemelä 1991) ikä- ja elämänvaihetulkinnan mukaan, kyse on lähinnä myöhempää keski-ikää (ikävuodet 55–64), ikääntyneiden vuosikymmentä (ikävuodet 65–74) tai vanhuutta (yli 76 vuotta) elävistä ihmisistä. Edellä mainittuihin ikävaiheisiin liittyy niille ominaisia mutta joiltain osin myös yhteneviä elämää jäsentäviä ja määrittäviä peruskysymyksiä.

Yhteiskunnallisella vanhenemisella tarkoitetaan väestön ikääntymisen vaikutuksia yhteiskunnan talouteen ja muihin yhteiskunnallisiin toimintoihin sekä ikääntyvän väestön asemaan yhteiskunnassa. Mikrotason vanhenemisella ymmärretään yksityisen ihmisen tai ryhmän asemassa, käyttäytymisessä, toimintakäytännöissä, rooleissa, osallistumisessa ja asenteissa ikääntymisen myötä tapahtuvia muutoksia. (Pohjolainen & Jylhä 1990.) Sosiaalisella vanhenemisella viitataan ihmisen ja hänen ympäristönsä ja yhteiskunnan välisiin suhteisiin sekä roolien muutoksiin. Sosiaalinen vanheneminen merkitsee muutoksia ihmisen asemaan yhteiskunnassa, sillä esimerkiksi eläkkeelle jääminen irrottaa ihmisen työyhteisön ihmissuhteista, vanhemmuudesta siirrytään isovanhemmuuteen ja lisääntyneen vapaa-ajan harrastukset voivat synnyttää uusia sosiaalisia suhteita. (Jyrkämä 1995; Koskinen,

Aalto, Hakonen & Päivärinta 1998, 20–21; Heikkinen & Rantanen 2003, 354–355.)

Yleisellä tasolla käytetään käsitettä ikääntyminen, jonka tulkinat ovat puolestaan sidoksissa yhteiskunnan kulttuurisiin, sosiaalisiin ja toiminnallisiin konteksteihin. Nämä tulkinnat voivat kulttuuritaustaltaan erilaisissa yhteiskunnissa näin ollen myös poiketa toisistaan. Työelämässä on käytetty käsitteitä ikääntyvä ja ikääntynyt työntekijä (ks. esim. Niemelä, Talvitie-Ryhänen & Väisänen 1995), ja näille käsitteille on etsitty tulkintoja erityisesti kronologisen iän viitekehystä. Tulkinnat ovat eri vuosikymmeninä jonkin verran vaihdelleet ja myöhemmin myös tarkat ikäraajat ovat asteittain hämärtyneet. Ikääntyvinä on yleensä pidetty yli 40-vuotiaita ja ikääntyneinä yli 55-vuotiaita työntekijöitä. Koko elämänsä aikana eläneitä ikääntyviä ovat kaikki ihmiset mutta erityisesti keski-ikäisen elämänvaihetta elävät ja ikääntyneitä vanhuuden elämänvaihetta elävät ihmiset.

Kolmannen ikäkauden ajallisen keston ja sisällöllisen monimuotoisuuden tulkinta on gerontologisessa sosiaalityössä vaativa tehtävä, johon liittyvää problematiikkaa sosiaalipedagoginen gerontologia voisi osaltaan avartaa. Kolmas ikäkausi sijoittuu elämänsä ajan vaiheeseen, johon liittyy uskomuksia ja myyttejä. Sosiaalipedagogisessa gerontologiassa näitä myyttejä on pyritty myös kritisoimaan (Kurki 2007, 200–204). Kronologisen iän mukaisen vanhenemisen myytin kritiikki kohdistuu psykofyysisen tilanteen huomiotta jättämiseen. Tuottamattomuuden sekä innostuksen, mielenkiinnon ja sitoutumisen puutteen sekä vastenmielisyyden ja rampautumisen myyttien kritiikki kohdistuu siihen, etteivät kyseiset ominaisuudet väistämättä kuulu vanhenemisen prosessiin. Tilanne voi olla juuri päinvastainen, sillä kolmas ikä tarjoaa uusia toiminnallisia mahdollisuuksia ja toisaalta esimerkiksi sosiaalisilla suhteilla ja osallistumisella sosiaaliseen toimintaan on myös vanhenemista ehkäisevä vaikutus. Monet kolmatta ikäkauttaan elävät ihmiset löytävät elämässään uudenlaisia kehittymisen mahdollisuuksia, mikä edistää myös psyykkistä tasapainoa ja persoonallista hyvinvointia.

Kolmas ikäkausi on monien kohdalla muodostumassa varsin toiminnalliseksi ja pitkäkestoiseksi prosessiksi, jonka näkeminen mie-

lekkäänä on myös sosiaalityön yksi keskeinen ydinkysymys. Kolmannen ikäkauden rinnalle on tullut neljännen ikäkauden käsite (Karisto 2005), johon siirtymiseen liittyvissä tulkinnoissa korostetaan aivan toisenlaisia asioita, erityisesti fyysisen, psyykkisen ja sosiaalisen toimintakyvyn heikkenemisen kysymyksiä. Niitä ovat esimerkiksi ihmisen oman autonomian kaventuminen ja lisääntyvä riippuvuus toisten ihmisten avusta.

Sosiaalipedagogisessa gerontologiassa korostetaan sosiokulttuurista näkökulmaa, mikä myös gerontologisessa sosiaalityössä tarkoittaa elämänkulun eri vaiheiden merkitysten ja yksilöiden ja ryhmien kokemusten tulkintaa suhteessa yhteiskunnan historialliseen ja kulttuuriin todellisuuteen. Neljänteen ikäkauteen siirtymisvaiheessa sosiaalityö voi paikantua avuttomuuden ja toimijuuden välisen problematiikan kysymyksiin, ja tätä näkökulmaa esimerkiksi Jyrkämä (2007) on viime vuosina tuonut esiin.

Kulttuurinen ihminen ja arvokas persoona

Jokaisella ihmisellä on ihmisarvo riippumatta siitä, miltä hänen toimintansa näyttää ja miten sitä pyritään tulkitsemaan. Ihmisarvon tunnustaminen itselle on osoitus siitä, että ihminen on kokenut löytäneensä paikkansa yhteiskunnassa ja saaneensa osakseen myös inhimillistä kohtelua. Ihmisarvoa edistävä toiminta on aina toivottavaa, vaikka ongelmana voivat olla liian suuret päämäärät ja vaikeudet päästä niihin. (Ojanen 2005, 117–118.)

Syvällisen kulttuurisen ihmisen tunnistaminen on sosiaalityössä varsin haasteellinen ja toisaalta myös eettisesti kyseenalainen tehtävä. Lisäksi inhimillisen kasvun ulottuvuus tuo haasteellisen näkökulman gerontologiseen sosiaalityöhön. Nämä painotukset merkitsevät elämänkulkuun liittyvien yksilöllisten narratiivien ja niiden toisistaan poikkeavien tulkintojen ymmärtämistä ja hyväksymistä mutta erityisesti niiden kunnioittamista. Kertomus itsestä, siis elämäntarina, sen pohtiminen ja reflektointi voi toimia myös luovana inhimillisen kasvun välineenä. Tulkinta itsestä eli oma narratiivi voi rakentua esimer-

kiksi vuorovaikutuksessa muiden ihmisten kanssa. (Syrjälä 2001, 204; Sava & Katainen 2004, 24–25.) Toisaalta ihmisen on aina perusteltua kysyä omaa olemistaan, arvojaan, motivaation lähteitään, tekemisiään, voimavarojaan, arvostuksiaan ja päämääriään.

Sosiaalipedagogisessa gerontologiassa ei pysähdytä pelkästään menneeseen, vaan siinä tähdätään myös tulevaisuuteen. Tulevaisuus-ulottuvuus onkin ihmiselämän yksi keskeinen peruskysymys, mikä voi merkitä myös kehittymistä yhä humanimpaan ja luovempaan suuntaan sekä yksilöinä että yhdessä muiden persoonien kanssa, yhteisönsä jäseninä. Inhimillisen kasvun prosesseja suhteessa yksilöllisiin elämänkulkuihin ja laajempaan kulttuuriseen viitekehykseen on gerontologisessa sosiaalityössä erittäin vaikea nähdä ja tunnistaa. Prosessinomainen asioiden jäsentäminen on sen sijaan helpompaa (ks. esim. Marin & Hakonen 2003, 117–118; Vilkkonen 2000, 75), jolloin ikääntyminen ymmärretään fyysisiä, psyykkisiä ja sosiaalisia muutoksia sisältävänä prosessina. Ikä tuo mukanaan rajoitteita mutta myös voimavaroja. Keskeisiä ovat esimerkiksi psykososiaaliset resurssit, kokemus ja viisaus sekä ihmisen oma näkemys elämänsä historiastaan, ympäristöstään, elämäntilanteestaan ja tarpeistaan.

Kolmatta ja neljättä ikää elävillä ihmisillä on kulttuurin kuluttajan roolin lisäksi myös kulttuurin kantajan, siirtäjän ja tuottajan rooli. Gerontologisessa sosiaalityössä sosiokulttuurinen näkökulma merkitsee esimerkiksi sosiaalisen vanhenemisen tunnistamista sekä ihmisten arjen kulttuurin ja siihen sisältyvien elementtien ymmärtämistä myös kommunikatiivisena prosessina. Jokainen kulttuurin jäsen tuottaa, uusintaa ja kantaa omaa kulttuuriaan. Sosiaalityön tehtävänä on vahvistaa erilaisten inhimillisten kulttuuristen merkitysten näkyvyyttä ja edistää ihmisten toiminnallista osallisuutta. (Marin & Hakonen 2003, 112–113.)

Inhimillisen kasvun mahdollisuus ja ihmisen näkeminen arvokkaana antavat tilaa käsitellä kuoleamisen pedagogiikkaa. Tämä avaa uudenlaisen näkökulman myös erityisesti gerontologiseen sosiaalityöhön. Kuoleamisen todellisuudesta ja siihen liittyvästä eettisestä problematiikasta mutta myös konkreettisista kysymyksistä on sosiaalityösäkään vaiettu kovin pitkään. Kuoleamisen pedagogiikassa korostetaan kuoleman läsnä olemista kaikessa, ja tätä kysymystä olisi osattava ja

myös uskallettava lähestyä. Lähestymistapaa luonnehtii ylisukupolviuus ja erityisesti myös tulevaisuusulottuvuus. Kurki (2007, 222–225) nostaa esiin kuoleamisen pedagogiikan esimerkiksi ihmisen ainutlaatuisuutta ja kuolevan oikeuksia, kriittisen tietoisuuden heräämistä ja tukemista sekä kuoleman kohtaamisen ymmärrettävyyttä koskevana kysymyksenä. Kriittisen tietoisuuden herääminen ja itsekasvatuspotentiaalin vahvistuminen voivat merkitä viisautta kohdata kuolema.

Ihminen arvokkaana persoonana korostuu kuolevan oikeuksia käsittelevässä keskustelussa. Kuolevan oikeudet ja siis myös oikeus mahdollisimman inhimilliseen kuolemaan jäsenyvät gerontologisen sosiaalityön kysymyksiksi esimerkiksi silloin, kun oikeuksien tulkinta perustuu medikalisoituneeseen terveys- ja sairausajatteluun. Aiemmin esimerkiksi terveys sosiologiassa on lähestytty kriittisesti kuoleman kysymyksiä suhteessa medikalisaatioon, ja sosiaalipedagoginen gerontologia tarjoaa nyt uudenlaisen näkökulmansa tähän keskusteluun.

Yksinäisyydestä vaikuttamiseen – vapauttavan kasvatuksen mahdollisuus

Ikääntyneiden yksinäisyys on kulttuurisidonnainen ilmiö ja siihen liittyviä kysymyksiä voidaan pyrkiä jäsentämään ja ymmärtämään erilaisten teoreettisten lähtökohtien kautta. Vuorovaikutusteorian mukaan yksinäisyys syntyy vuorovaikutussuhteiden vajeiden seurauksena. Emotionaalinen yksinäisyys ilmenee kiintymyksen kohteiden puutteena ja sosiaalinen yksinäisyys sosiaalisen verkoston puutteena. Kiintymyssuhteiden merkitys ja sopeutuminen erilaisiin tilanteisiin korostuvat psykodynaamisen teorian mukaisessa ajattelussa. Kognitiivisessa lähestymistavassa korostetaan toiveiden ja todellisuuden välisiä kysymyksiä, erityisesti ristiriitoja sekä yksinäisyyden kokemuksia. Eksistentiaalinen teoria painottaa yksinäisyyttä ihmisen olemassaolon ehtona. (Routasalo & Pitkälä 2003, 26.)

Yksinäisyyttä on tutkittu yleisellä tasolla esimerkiksi ystävien määrän, sosiaalisen verkoston laajuuden ja osallisuusaktiivisuuden kannalta. Näihin näkökulmiin kytkeytyy ymmärrys sosiaalisen käsitteen kolmes-

ta tasosta (Vilkkumaa 2004). Ensinnäkin sosiaalinen voidaan ymmärtää toisia ihmisiä koskevin havaintoina, mielikuvina ja vaikutuksina. Toiseksi, sosiaalisen läsnäolon tasolla, merkittäviä ovat konkreettiset yhteydet ja vuorovaikutus toisten ihmisten kanssa, ja kolmanneksi, sosiaalisen toiminnan tasolla, toteutuu yhdessä tekeminen. Sosiokulttuurisessa ajattelussa huomio kiinnittyy erityisesti elämäntapaan ja emotionaaliseen yksinäisyyteen, joka ilmenee esimerkiksi merkityksettömyyden kokemuksena ja tunteena eristetyksi joutumisesta, mutta myös sosiaaliseen yksinäisyyteen. Sosiaalinen yksinäisyys näyttäytyy sosiaalisen verkoston ohenemisena ja sen myötä puutteelliseksi koettuina vuorovaikutussuhteina. Yksinäisyyden kokemukset korostuvat esimerkiksi pitkäaikaisesti laitoshoidon joutuneilla ihmisillä (Parkkila, Routasalo & Välimäki 2000).

Sosiaalipedagogisessa ajattelussa keskeisestä yhteisöpedagogisesta painotuksesta on kolmannen iän kontekstissa keskusteltu tois-taiseksi vähän. Lähiyhteisöt voivat toisaalta olla hyvin monimuotoisia mutta toisaalta esimerkiksi ihmissuhteiden muodostumisen kannalta erittäin haasteellisia. Yhteiskunnassamme arvostetaan kuitenkin sosiaalisia taitoja, jotka kehittyvät läpi koko elämän ja vaikuttavat myös ikääntyneiden ihmisten selviytymiseen ja menestymiseen erilaisissa toimintaympäristöissä. Riski syrjäytyä yhteiskunnallisesta osallisuudesta on sitä suurempi, mitä suppeampi sosiaalinen verkosto on.

Sosiaalisten ja kulttuuristen tekijöiden ymmärtäminen vahvistaa käsitystä, että ikääntyneiden yksinäisyyttä ja muita elämäntapa-ongelmia voidaan sosiaalityössäkin lähestyä soveltamalla sosiaalipedagogisessa gerontologiassa esiin tulevaa vapauttavan kasvatuksen ideaa. Sen tavoitteena on muun muassa tukea yhteisöllisen asennoitumisen rakentumista, ikääntyneiden ihmisten hiljaisuuden kulttuurin murtamista sekä sitoutumista erilaisten ihmisiä sortavien sosiaalisten rakenteiden muuttamiseen. Toisaalta kieltäydytään uskomasta siihen, että kaikki kasvatusta ja opetusta on ikääntyneitä ihmisiä valtaistavaa. (Kurki 2007.) Gerontologisessa sosiaalityössä vapauttavan kasvatuksen tavoitteiden toteuttaminen merkitsee työntekijän syvällistä sitoutumista tehtävään sekä pyrkimyksiä ymmärtää ikääntyneiden ihmisten elämää myös sosiokulttuurisesta näkökulmasta. Työssä suuntaudutaan tukemaan oma-

toimista aloitteellisuutta niin, että ikääntyneistä ihmisistä tulisi autonomisempia, voimakkaampia ja osallistuvampia kuin he nyt ovat.

Ajatuksen tasolla vapauttavan kasvatuksen käsitteestä on mahdollista löytää kytkentöjä myös empowerment-käsitteeseen, jota kriittisessä pedagogisessa gerontologiassa käytetään kuitenkin erittäin harviten. Kriittisen pedagogisen gerontologian huomio kiinnittyy ihmisen elämänpäiirin kaikkiin ulottuvuuksiin, ja yleispiirteissään vapauttavan kasvatuksen ajatus näyttäisi toteutuvan sen monissa ilmenemismuodoissa. Kriittisen pedagogisen gerontologian luonteeseen kuuluvat vahva yhteiskunnallinen vaikuttaminen sekä terminologian iskeytyminen. Käsitteinä sorto, tietämättömyys sekä epäkriittinen ja epäpoliittinen asennoituminen kuulostavat vahvoilta silloin, kun tarkastelun keskiössä ovat ikääntyneiden ihmisten kysymykset. Lisäarvona ovat kuitenkin yhteisöllisen sosiaalipedagogiikan sovellukset sekä sosiaalisten ja kulttuuristen tekijöiden kautta painottuva vapauttavan kasvatuksen soveltaminen esimerkiksi pienyhteisöjen luovaan toimintaan. Näin ollen gerontologiselle sosiaalityölle löytyy lähtökohtia myös Freiren (2005) korostamasta sorron alaiseksi joutumiseen, köyhyyteen, tietämättömyyteen ja voimattomuuteen liittyvästä ajattelusta.

Mahdollisimman itsenäinen elämä – haaste palveluille

Palvelujen monimuotoisuus vaikuttaa siihen, missä määrin kolmatta ikäkautta elävien elämäntapojen, itsenäisyyden ja riippumattomuuden kunnioittaminen on mahdollista. Sosiaali- ja terveydenhuollon palvelujärjestelmien kehittämisen tavoitteena on, että mahdollisimman moni voi elää itsenäisesti omassa asuinympäristössään jatkuvasti kehittyvien palvelujen turvin sekä teknologiaa parhaalla mahdollisella tavalla hyödyntäen (Arrhenius & Nyfors 2004; ks. myös Ikäihmisen palvelujen laatusuositus 2008). Sosiaalipedagogisen gerontologian näkökulmasta on oleellista, että teknologia takaa osaltaan oikeuden osallistua omaa elämää koskeviin päätöksiin ja yhteiskunnalliseen osallisuuteen tasavertaisena ja arvostettuna kansa-

laisena. Gerontologisessa sosiaalityössä tämä merkitsee syventymistä esimerkiksi ammattieettisiin kysymyksiin ja sitoutumista moniammatilliseen yhteistyöhön, ja näitä näkökulmia on korostettu sosiaalityössä yleisemminkin (Heikkinen & Rantanen 2003, 360–361).

Mahdollisimman monimuotoisten palvelujen turvaaminen mutta myös ennaltaehkäisevä työ, yhteistyö ja rakenteellinen työ ovat gerontologisen sosiaalityön ajankohtaisia haasteita. Gerontologisen sosiaalityön tehtäväalueet kiinnittyvät osaltaan sosiaalipedagogisiin painotuksiin. Tehtäväalueet ovat ikääntyvien auttaminen laajentamaan kompetenssiaan sekä lisäämään ongelmanratkaisu- ja selviytymiskykyään, palvelujen turvaaminen ikääntyvien itsetunto ja turvallisuus säilyttäen, organisaatioiden toimivuus ja niiden välinen yhteistyö ikääntyvien tarpeet ja omatoimisuus sekä henkilökohtaiset menetykset huomioiden, ikääntyvien ja heidän ympäristössään elävien ihmisten ja eri sukupolvien välisen vuorovaikutuksen parantaminen sekä vanhuspolitiikkaan vaikuttaminen ikääntyvien palvelujen tarpeen uudelleenarvioimiseksi (Ylinen & Rissanen 2005).

Gerontologisen sosiaalityön painopisteet kiinnittyvät paitsi yhteiskunnan muutoksen jäsentämiseen ja ehkäisevään työhön, myös ikääntyvien ihmisten arjen elämän ja osallisuuden kokonaisvaltaiseen tukemiseen. Toisaalta myös perinteiset sosiaalityön keinot, kuten esimerkiksi taloudellinen tuki, arviointi- ja sijoitustyö, ohjaus- ja selvitystyö sekä yhteistyö, säilyvät osana ikääntyvien kanssa tehtävää sosiaalityötä (Seppänen 2006; Salonen 2002). Lääketieteen asiantuntijuusvalta ja medikalisaatio ovat tunnistettavissa myös gerontologisessa sosiaalityössä, sillä erilaisilla terveystieteillä voi olla vaikutusta siihen, miten palvelujen tarvetta ikääntyneiden kohdalla tulkitaan.

Sosiaalityöntekijät kokevat olevansa terveystieteen työntekijöitä varovaisempia esimerkiksi uutta teknologiaa kohtaan silloin, jos sen seurauksena luonnolliset inhimilliset kontaktit vähenevät (Väisänen & Hämäläinen 2007). Kriittisen sosiaalipedagogisen gerontologian tehtävänä voisi olla nostaa keskusteluun niitä palvelujen painotuksiin liittyviä kysymyksiä, jotka ovat ikääntyneiden ihmisten aseman ja arvostuksen kannalta kyseenalaisia.

Kurki (2007, 207) nostaa elämänlaatuun vaikuttavina tekijöinä esiin eläkkeet, terveyden ja hygienian, sosiaalipalvelut, kulttuurin ja vapaa-

ajan sekä yhdistyselämän ja muun yhteisöllisyyden. Palveluohjaus ja palvelusuunnitelmien laatiminen ja toimeenpano tukevat ikääntyneiden kotona selviytymistä. Yhteiskunnallisesti on tärkeää, että sosiaalityön näkökulma huomioidaan suunnitteilla olevissa palvelutaloissa ja että vanhusten itsensä osallisuus tulee suunnittelussa esiin. (Kananaja, Lähteinen, Marjamäki, Laiho, Sarvimäki, Karjalainen & Seppänen 2007, 121.) Erilaisten luovien menetelmien käyttö toiminnan toteutuksessa vaatii pedagogista innovatiivisuutta, sosiokulttuurista näkökulmaa ja monipuolista osallistumista ja osallistamista (Taipale 2007).

Sosiaalipedagogisessa gerontologiassa painottuvat innovatiivisuus, toiminnallisuus ja luovuus, joiden toteuttaminen voi olla mahdollista esimerkiksi ikääntyneitä ihmisiä aktivoivan hanke- ja projektitoiminnan turvin. Yleiseurooppalainen projektilähtöinen hallintamalli voi parhailtaan edistää yhteisöllistä osallistumiskulttuuria, mutta sosiaalityön kontekstissa on kritiikkiä aiheuttanut esimerkiksi se, ettei tälle toimintakulttuurille ole lupauksista huolimatta ollut vielä jäsentynyttä paikkaa palvelujärjestelmässä (Roivainen 2008). Jos sosiaalipedagogisen gerontologian keskustelussa korostuvat kolmannen iän kysymykset palvelujärjestelmän toimivuuden ja monimuotoisuuden kannalta, joudutaan osaksi yhteiskunnan organisatorista ja myös hierarkkista palvelukokonaisuutta. Sitä ohjaavat edelleen sekä normijärjestelmä että normaaliusperiaate mutta myös tuen ja kontrollin problematiikka. Toisaalta sosiaalipedagogisessa ajattelussa korostuvat erityisesti myös väljempien ja laajempien taustakontekstien merkitykset.

Yhteiskunnallisen osallisuuden edistäminen edellyttää gerontologisessa sosiaalityössä kulttuuristen voimavarojen tiedostamista, esiin nousemista ja niiden vahvistamista. Sosiokulttuurisen innostamisen elementit kytkeytyvät erilaisiin palvelurakenteisiin ja toiminnallisiin konteksteihin. Erityisen arvokasta on, että sosiokulttuurista innostamista on tunnistettavissa työntekijöiden ja asiakkaiden välisen pedagogisen suhteen kautta. Sosiokulttuurista innostamista voidaan Kurjen (2007, 212–217) mukaan toteuttaa sekä koti- että laitospäristössä. Normaaliassa elämässä tukeminen merkitsee kotiympäristössä esimerkiksi auttamista suoriutumaan päivittäisistä rutiineista, pyrkimyksenä välttää kodin vaaroja, kotoa ulos lähtemisen tukemisena, yksinäisyy-

den ehkäisemisenä sosiaalisten kontaktien avulla, oman identiteetin säilyttämisenä mahdollisimman ehjänä esimerkiksi muistojen turvin sekä ihmisen kunnioittamista häntä kuunnellen. Laitosympäristössä sosiokulttuurinen innostaminen merkitsee esimerkiksi itsenäisyyden ja riippumattomuuden vahvistamista päivittäisissä toiminnoissa, ulkomaailman kohtaamisen tukemista ja sosiaalisten roolien ylläpitämistä, omien juurien ja identiteetin säilyttämistä, uuden oppimisen mahdollistamista sekä taistelua eriytymistä ja syrjäytymistä vastaan.

Gerontoteknologiset ratkaisut voivat toimia paitsi liikkumisen ja vuorovaikutuksen myös luovuuden edistäjinä silloin, kun ikääntyneet itse kokevat tarvetta osallisuuden edistämiseen. Vaikeavammaisten ikääntyneiden asiakkaiden subjektiivisten oikeuksien toteutumisen turvaaminen oli ydinkysymys gerontologisessa sosiaalityössä. Kommunikointiin liittyvät esteet ovat erityisen suuria uhkia yhteiskunnallisen osallisuuden edistämiseksi. Sosiaalityön rooli laajempänä yhteiskunnallisena vaikuttajana jää esimerkiksi gerontoteknologisen päätöksenteon valmistelussa edelleen niukaksi. Toisaalta sosiaalityöntekijät kokevat omaavansa esimerkiksi yhteiskunnallista osallisuutta edistävien palvelujen kehittämiseen soveltuvaa tietoa. Osallisuuden edistämisen suunnitteluun liittyy erilaisia kriittisiä reunaehtoja, jotka asettavat erityisvaatimuksia erityisesti sosiaalityön etiikalle. (Väisänen & Hämäläinen 2007.)

Yhteenveto

Sosiaalipedagogisessa gerontologiassa korostetaan sosiokulttuurista näkökulmaa. Sosiaalityössä se merkitsee esimerkiksi elämänkulun eri vaiheiden merkitysten tulkintaa suhteessa historialliseen ja kulttuuriseen todellisuuteen. Kolmas ikäkausi on monien kohdalla muodostumassa varsin toiminnalliseksi ja pitkäkestoiseksi prosessiksi, jonka näkeminen mielekkäänä on myös gerontologisen sosiaalityön yksi keskeinen ydinkysymys. Kolmannen ikäkauden ajallisen keston ja sisällöllisen monimuotoisuuden yksilölliset tulkinnat tulevat kuitenkin olemaan varsin vaativia jäsentää. Neljänteen ikäkauteen siirtymisvaihe merkitsee paneutumista avuttomuuden ja toimijuuden

väliseen problematiikkaan. Yksinäisyyden kysymys koskettaa erityisesti gerontologista sosiaalityötä yhä enemmän.

Syvällisen kulttuurisen ihmisen tunnistaminen on gerontologiassa sosiaalityössä varsin vaativa tehtävä. Myös inhimillisen kasvun prosesseja suhteessa kulttuuriseen viitekehykseen ja yksilöllisiin elämänkulkuihin on vaikea tunnistaa. Näihin kysymyksiin on mahdollista hakea ymmärrystä sosiaalipedagogisesta gerontologiasta. Tulevaisuusulottuvuus on ihmiselämän yksi keskeinen peruskysymys ja kuoleminen pedagogiikan käsitteen kautta avautuu aivan uudenlainen keskustelunäkökulma myös gerontologiseen sosiaalityöhön.

Sosiaalipedagogisessa gerontologiassa on tunnistettavissa herkyys ajankohtaisille yhteiskunnallisille aatevirtauksille, ja tästä ajattelusta voidaan etsiä lähtökohtia myös gerontologiseen sosiaalityöhön. Mielenkiintoinen ulottuvuus on vapauttavan kasvatuksen nostaminen yhteiskunnalliseen vaikuttamiseen liittyvään keskusteluun. Yhteiskunnallisen vaikuttamisen kysymyksissä huomio kiinnitetään myös ihmisen elämäalueiden kaikkiin ulottuvuuksiin. Vapauttavan kasvatuksen ajatus toteutuu sen monissa ilmenemismuodoissa, mikä merkitsee kulttuuristen ja sosiaalisten tekijöiden näkemistä keskeisinä voimavaroina.

Sosiaalipedagogisen viitekehyksen tuomista sosiaalipoliittiseen keskusteluun voidaan pitää palvelujen kehittämisen kannalta merkittävänä. Sosiaalipedagogisen gerontologian painotuksista esimerkiksi innovatiivisuus, toiminnallisuus ja luovuus voivat osaltaan monipuolistaa vielä kovin jäykkää ja hierarkista palvelurakennetta. Erityisen arvokasta on, että sosiaalipedagogista innostamista voidaan tunnistaa myös työntekijöiden ja asiakkaiden välisissä dialogeissa. Mahdollisimman monimuotoisten palvelujen turvaaminen mutta myös ennaltaehkäisevä työ ovat gerontologisen sosiaalityönkin ajankohtaisia kysymyksiä.

Lähteet

Airisto, L. 2005. Jatkoaika. Keuruu: Otava.

Arrhenius, V. & Nyfors, H. 2004. Ikäihmisten palvelujen yhteensovittaminen sosiaali- ja terveysthankkeissa. Helsinki: Sosiaali- ja terveystieteiden ministeriö.

- Freire, P. 2005.* Sorrettujen pedagogiikka. Tampere: Vastapaino.
- Heikkinen, E. & Rantanen, T. 2003.* Gerontologia. Helsinki: Duodecim.
- Ikäihmisen palvelujen laatusuositus 2008.* Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisu 2008:3. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.
- Jyrkämä, J. 1995.* ”Rauhaisesti alas illan lepoon”? Tutkimus vanhenemisen sosiaalisuudesta neljässä paikallisyhteisössä. Acta Universitatis Tamperensis ser A vol. 449. Tampere: Tampereen yliopisto.
- Jyrkämä, J. 2007.* Toimijuus ja toimijatilanteet – aineksia ikääntymisen arjen tutkimiseen. Teoksessa M. Seppänen, A. Karisto & T. Kröger (toim.) Vanhuus ja sosiaalityö. Sosiaalityö avuttomuuden ja toimijuuden välissä. Jyväskylä: PS-kustannus, 195–217.
- Kananoja, A., Lähteinen, M., Marjamäki, P., Laiho, K., Sarvimäki, P., Karjalainen, P. & Seppänen, M. 2007.* Sosiaalityön käsikirja. Jyväskylä: Gummerus.
- Karisto, A. 2005.* Suuret ikäluokat kuvastimessa. Tampere: Vastapaino.
- Koskinen, S., Aalto, L., Hakonen, S. & Päivärinta, E. 1998.* Vanhustyö. Helsinki: Vanhustyön keskusliitto.
- Kurki, L. 2007.* Sosiaalipedagogiikka ikäihmisten parissa. Sosiaalipedagoginen aikakauskirja 8, 197–230.
- Marin, M. & Hakonen, S. 2003.* Seniori- ja vanhustyö arjen kulttuurissa. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Niemelä, P., Talvitie-Ryhänen, T. & Väisänen, R. 1995.* Ikääntyvien työntekijöiden sosiaalinen turvattomuus ja eläkkeelle siirtymishalukkuus. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisu 1995:2. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.
- Niemelä, P. (toim.) 1991.* Turvattomuus, sen syyt ja hallintakeinot eri ikävaiheissa. Osa 1: Tutkimuksen käytännölliset ja teoreettiset lähtökohdat, ikävaihekuvaukset, empiiriset esitutkimustulokset, muuttujien muodostaminen ja haastattelulomake. Kuopion yliopiston julkaisuja. Yhteiskuntatieteet. Alkuperäistutkimukset 3/1991. Kuopio: Kuopion yliopisto.
- Ojanen, E. 2005.* Mitä Aristoteles on minulle opettanut. Helsinki: Kirjastudio.
- Parkkila, M., Routasalo, P. & Välimäki, M. 2000.* Kuvaileva tutkimus pitkäaikaisessa laitoshoidossa olevan potilaan yksinäisyydestä. Hoitotiede 12 (1), 26–35.
- Pohjolainen, P. & Jylhä, M. (toim.) 1990.* Vanheneminen ja elämänkulku. Sosiaaligerontologian perusteita. Helsinki: Weilin-Göös.

- Roivainen, I. 2008.* Onko yhdyskuntatyö katoamassa suomalaisesta sosiaalityöstä? Teoksessa I. Roivainen, M. Nylund, R. Korkiamäki & S. Raitakari (toim.) *Yhteisöt ja sosiaalityö. Kansalaisen vai asiakkaan asialla?* Jyväskylä: PS-kustannus, 25–42.
- Routasalo, P. & Pitkälä, K. 2003.* Ikääntyvien yksinäisyys – miten sitä on tutkittu gerontologiassa? *Gerontologia* 17 (1), 23–29.
- Salonen, K. 2002.* Vanhussosiaalityö ammattina. Turun ammattikorkeakoulun tutkimuksia. Turku: Turun ammattikorkeakoulu.
- Sava, I. & Katainen, A. 2004.* Taide ja tarinallisuus itsen ja toisen kohtaamisen tilana. Teoksessa I. Sava & V. Vesänen-Laukkanen (toim.) *Taiteeksi tarinoitu oma elämä.* Jyväskylä: PS-Kustannus, 22–39.
- Seppänen, M. 2006.* Gerontologinen sosiaalityö. Katsaus lähtökohtiin, nykytilaan ja tulevaisuuteen. Helsinki: Yliopistopaino.
- Syrjälä, L. 2001.* Elämäkerrat ja tarinat tutkimuksessa. Teoksessa J. Aaltola & R. Valli (toim.) *Ikkunoita tutkimusmetodeihin I.* Jyväskylä: PS-Kustannus, 203–217.
- Taipale, M. 2007.* Ikääntyneiden innostamisen sosiokulttuurisia käytäntöjä. *Sosiaalipedagoginen aikakauskirja* 8, 231–245.
- Vilkkoo, A. 2000.* Riittävästi koti. *Janus* 8 (3), 213–230.
- Vilkkumaa, I. 2004.* Kolme tapaa nähdä sosiaalinen kuntoutuksessa. Teoksessa V. Karjalainen & I. Vilkkumaa (toim.) *Kuntoutus kanssamme. Ihmisen toimijuuden tukeminen.* Helsinki: Stakes, 27–28.
- Väisänen, R. & Hämäläinen, J. (toim.) 2007.* Sosiaalinen näkökulma gerontoteknologiassa. Lappeenrannan kaupungin sosiaali- ja terveystieteiden julkaisuja 4. Lappeenranta: Lappeenrannan kaupunki.
- Ylinen, S. & Rissanen, S. 2004.* Asiantuntijuus gerontologisessa sosiaalityössä. ”Se ei ole mitään temppujen tekemistä peräkkäin”. *Gerontologia* 18 (3), 200–206.